

(əvvəli ötən sayımızda)

XXVII FƏSİL.

Gürcistan-Sakartvelo-Barseli

Sovet dövrü tarixşünaslığında Gürcüstan və Ermənistan tarixləri qədimTu-ran və türk tarixi hesabına başdan-başa saxtalaşdırılmış və bu xalqlar üçün süni ta-rix yaradılmışdır.

Gürcü tarixi haqqındakı ilkin mənbələr "Kartlis tsxovreba" adlı gürcü sənəmə-lər toplusunda şərh olunur. İki hissədən ibarət olan "Kartlis tsxovreba"-nın qə-dim dövrü əhatə edən hissəsi Nuhdan başlayaraq XIV əsrə qədərki dövrü, yeni dövr tarixini əhatə edən ikinci hissəsi isə Gürcüstanın XIV əsrdən XVIII əsrə qədərki dövrü əhatə edilir.

Avropanın bir sıra tarixçilər bu salnamələri orijinal hesab etmirlər. Polyak tarixçi-si Senkovski bu salnamələrin iddia edildiyi kimi heç də qədim dövrdə deyil, XVIII əsrdə Gürcü çarı VI Vaxtanqın göstərişi ilə tərtib edildiyi fikrini irəli sürür. Se-novskinin yazır ki, "Gürcülər özlərini çox qədim bir xalq kimi qələmə verirlər və tarixlərini ilk çarları hesab etdikləri Parnabazın e.q. 268-ci ildəki hakimiyyət dövründən başlayırlar və 1800-cü ildə XIII Georginin hakimiyyətinə qədər davam et-dirirlər". (Senkovski. T. VI, 1859, Səh. 172)

Bu xronologiyayı saxta hesab edən Senkovski istehza ilə yazır ki, bu cür qədim ta-rixə yalnız çinlilər iddia edə bilərlər. Gürcü sənəmələrinin həqiqiliyinə şübhə ilə yanaşan Senkovskinin yazdığına görə gürcülər Makedoniyalı İsgəndərin dövründən başlayaraq öz tarixlərində 98 hökmdar müəyyən edirlər. Lakin İsgəndərin dövründən Böyük Pyotra qədərki dövrdə onlar hər hansı bir sənəməyə malik de-yil-lər. Yalnız XVIII əsrdə Gürcü çarı VI Vaxtanq gürcülərin tarixini Nuhdan başla-ya-ra-q XIV əsrə qədər əhatə edən bir sənəmə tərtib etmişdir. Vaxtanq sənəməsini ya-zarkən özündən əvvəlki heç bir qədim sənəmə və xronikaya istinad etmədiyi hal-da, onun oğlu Vaxuşti atasının işini davam etdirərək hansısa özündən əvvəlki sənəmələrə və sənədlərə istinad etdiyini, lakin onların sonradan izsiz qeyb ol-du-q-larını qeyd edir və illərin xronikasını da göstərir. (Senkovski, T. VI, 1859, Səh. 173)

Senkovski gürcülərin bir etnos kimi XII əsrdən öncə mövcud olmaları haqqın-da gətirdikləri tarixi dəlillərə şübhə ilə yanaşır. Onun gənəətinə görə gürcülərin öz-lərinə əcdad hesab etdikləri İber adlı xalq mövcud olmamışdır. İber adı iskit, sar-mat, alman, alan, german və s. tayfaları öz tərkibində birləşdirən ümumi adı ol-muş və İberiya hər hansı bir etnik birlik deyil, Tiflisdən başlayaraq Kür çayı ar-xa-sındakı əraziləri əhatə edən ölkə adı olmuşdur. İberiya öz tərkibində erməniləri, med-ləri, mas-sagetləri və türkləri birləşdirmişdir və

onlar bütövlükdə alban adla-nır-dılar. (Senkovski, T. VI, 1859, Səh. 175)

Alban və ya Aqban adına aydınlıq gətirərək qeyd etmək lazımdır ki, B.Lands-ber-qer, F.Hommel, A.Unqnad və digər assuroloqlar Za-qros dağları bölgəsində möv-cud olan digər bəylik dövlətləri ilə yanaşı Padan və Aqvan/Alman dövlət-lə-ri-nin də adını qeyd edirlər.

Telavidən quzeydə və Alazandan solda yerləşən Alan düzənliyi Aqvan adını qo-ruyub saxlamışdır. Albaniya adı müxtəlif dövrlərdə müxtəlif əraziləri

Ələsgər Siyablı

Tarixi mənbələrə əsasən Saqarta Qutilərdən yuxarıda yerləşən və saqar adlıdağ-ı tayfaların yaşadığı ölkədir. Yuxarıdakı bölmədə bəhs etdiyimiz kimi bir çox mü-əlliflər Saqarta adını "dağlı saklar" şəklində izah edirlər. Turanlı öntürklərdən iba-rət olan Artalılar tək-cə Saqartanın deyil, Barsuanın da etnik kökünü təşkil edir-di-lər.

Babil mətnlərində o "Kur Saqarta", Elam mətnlərində "Assakarti", yeni Saqar-ta-lar ölkəsi adlanır. Saqarta Barsua ilə qonşuluqda yerləşirdi və Za-qros dağları yay-lalarında məskun-laşmış digər xalqlar ilə qohum idilər. II Sarqonun öz kitabə-sin-də Saqartanın Za-qros dağlarının şimalında yerləşdiyini yazır.

Saqartu Assur mixi yazılı mətnlərin-də Zikurtu şəklində yazılmışdır. Saqartu bəy-lik dövlətinin mövcudluğu e.q. 750-520-ci illərdə mixi yazı mətnlərində

dövləti yerləşirdi. Bu bəylik dövlət-lə-ri konfederasiyasını təşkil edən Manna Urartuya qarşı Assuriya ilə müttəfiq idi.

E.q. 715-ci ildə Assur kralı II Sarqon Mannaya qarşı ittifaq yaradaraq hərbi əmə-liy-yatlara başlayan Saqartu, Uş Diş və Andini cəzalandırmaq üçün hərbi yürüş təşkil etdi. O bu ölkələri tabe edərək 4200 qiyamçını əsir aldı və çoxlu qənimət ələ ke-çirdi.

Saqartalar Maday tayfalarından hesab olunurlar. Assurlar Saqarta elçiləri ilə Man-na dili tərcüməçiləri vasitəsilə danışırdılar və Saqarta elçilərinin adları iranlı ad-ları deyildilər.

Bir çox müəlliflər bu ərazidə yerləşən tayfa bəylik dövlətlərini Midiyalılara aid edir, midiyalıların da öz növbəsində isə Subar olduqları qəbul görmüşdü. Saqar-ta-nın ikinci paytaxt şəhəri indiki Ərbil şəhəridir. Ərbilin əsl qədim adı Arbela və ya Artabeladır. Bu adın mənə-

Dünya tarixinin Turan dövrü

əhatə et-misdir. Strabon Kaxetiya və Dağıstanı da Albaniya adı altında birləş-dirir və bu öl-kənin kral Oresesin (Oreses Əfrasiyabın qardaşı Aruzun yunanca təhrif edilmiş şək-lidir. Dədə Qorqudda o At ağızlı Aruz qoca kimi adlanır) başçılığı altında 70 min döyüşçü ilə Pompeyin Roma qoşununa

qarşı mübarizə apardığını yazır.

İndiki Ermənistanı əhatə edən və gürcülərin Somxeti adlandırdıqları ölkə Tayk və Quqark əyalətlərini əhatə edir. Ermənilər onlara aid olmayan bu ərazini Vrat-stan adlandırırlar. (Mari Brosset, 1858, Səh. X)

Gürcülər özlərini kartli, ölkələrini isə Sakartvelo adlandırırlar. Sakartvelo etno-ni-minin etimologiyasının dəqiq izahını bu günə-dək ver-mək mümkün olmamışdır.

Fikrimizə görə Sakartvelo adı Saqarteli adının dəyişik fonetik şəklidir. Mənşə eti-barı ilə Barsillərlə birlikdə turanlı öntürk tayfaları olan və Borçalıdan şərqdə, Gür-cüstanın mərkə-zı ərazisində yerləşən Saqartu və ya Saqarteli tayfası sonradan gür-cü dövlə-tinin hakim təbəqəsini təşkil etmiş və Sakartvelo şəklində dəyişikliyə uğ-ruya-ra-q gürcülərin ölkəsinin adına və ümumi-ləşdirici etnonimlərinə çevrilmişdir. Azərbaycan-dakı Za-qatala adı da əslində Saqarteli adının fonetik dəyişikliyə uğ-ramış şəklidir. Qədim gürcü dilində ölkənin adı Sakartueli/Sakartuelni şək-lin-də yazılırdı.

qeyd olun-muşdur. Saqartu Manna dövlətinin tərkibində olub Za-qros dağlarının şima-lın-da, Manna dövlətinin şərqində yerləşirdi. Qədim Saqartu dövlətinin ərazisi Azər-baycanın Qızıl Üzen çayı və ona birləşən digər çayların vadilərini, Ağdağ, El-burs və Səhend dağlarının ətəklərini və Takab bölgəsi də daxil olmaqla dağlıq əra-zidən ibarət idi.

Saqartunun hökmdarı Matati e.q. 716-cı ildə yaşamışdır. Saqartunun hökmdarı Ma-tatti Midiya şahzadəsi idi və o Urartu tərəfdarı bir siyasət yürü-dərək, Baqdati və Talusin ilə birləşib Midiya ilə ittifaq yaratmış və Assur çarı II Sarqona və müt-tə-fiqi olan Manna hökmdarı Azaya və onun oğlu İranzuya qarşı üsyan qaldır-mış-dı-lar.

E.q. 720-ci ildə Mannada siyasi vəziyyət dəyişikliyə uğradı. Urmiyə gölünün ş-i-mal hissəsində yerləşən ərazilər Urartu dövləti tərəfindən zəbt olundu. Manna döv-ləti konfederativ quruluşa malik idi və tərkibində indiki Marağa və Xə-rək əra-z-i-lərində yerləşən Uiş Diş, mərkəzdə Qızıl Üzen vadi-sində Saqartu, Qızıl Üzenin yu-xarı vadisində isə Deyokun Maday bəylik

sını müasir dövrdə sami/ərəb dilindəki "Arbaala", yə-ni dörd şəhər kimi izah edirlər. Lakin şəhərin adı qədim Turan öntürk dilin-də-dir. Ar/Art sözü türk dilində dağ mənasındadır və şəhərin adı "dağ bel" de-mək-dir. Ərdəbil adı da, eyni ilə bu mənani daşıyır.

E.q. 715-ci ildə Midiya hökmdarı Kiaksar bir midiya bəyliyi olan Saqartanı öz ha-kimiyyəti altına almış-dır. Əsas məskunlaşdıqları ərazi Za-qros dağları olan Sa-qar-ta hökmdarı Assuriyaya qarşı mübarizədə göstərdiyi sədaqətə görə Ərbil əra-z-i-si də onun idarəsinə verilmişdi. Ptolomey Saqartanın Midiyada yerləşdiyini ya-zır. Bizanslı Stefanos Xəzər dənizin-də Saqarta adlı yarımada-nın olduğunu və sa-qar-talıların köçəri heyvandar tayfa olduğunu yazır. (Markwart J. 1905, Səh. 228)

E.q. 615-ci ildə Saqarta Midiya və Babilla birlikdə Assuriyaya qarşı müharibə-də iştirak edirdi. E.q. 539-cu ildə II Kir Midiyada hakimiyyəti ələ keçirdik-dən son-ra Sa-qartanı da Əhəməni dövlətinin tərkibinə qatmışdır...

(ardı gələn sayımızda)